

JEDNOTA MESTA? ALEBO MESTO PRÍVETIVÉ, NEHOSTINNÉ, MNOHOTVÁRNE

Gilk, Erik – Nodl, Martin – Wiendl, Jan (eds.). *Město a literatura*.
Praha: Argo, 2024, 348 s.

Patrik Miskovics
Trnavská univerzita v Trnave
patrik.miskovics@truni.sk
<https://orcid.org/0000-0001-7211-2691>

Koncom roka 2024 vyšla v edícii Historické myslenie vydavateľstva Argo pod editor-
skou záštitou Erika Gilka, Martina Nodla a Jana Wiendla kolektívna publikácia *Město
a literatura*. Ide o knižné spracovanie príspevkov, ktoré odzneli v novembri roka 2023
na rovnomennej medziodborovej konferencii usporiadanej Filozofickým ústavom
AV ČR, Katedrou bohemistiky Filozofickej fakulty Univerzity Palackého a Ústavom
českej literatúry a komparatistiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity.

Monografia sa k čitateľovi dostáva v čase, keď by sme po zbežnom výpočte tema-
ticky príbuzných publikácií za ostatných približne dvadsať rokov mohli predpokladať
postupné upadanie záujmu o otázky týkajúce sa priestoru vrátane toho mestského;
tento predpoklad by bol motivovaný dojmom, že o téme bolo povedané takmer všet-
ko.¹ V súvislosti s českým a slovenským literárnovedným kontextom možno spome-
núť napríklad Hodrovej vplyvnú knihu esejí *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*², *Zkuše-
nost prostoru*³ od Alice Jedličkovéj, knižnú štúdiu Joanny Derdowskej *Kmitavá mozaika:
Městský prostor a literární dílo*⁴ či zborník *Podoby mesta v slovenskej poézii 20. storočia*⁵.
Napriek tomu je nutné konštatovať fakt, že obdobne zameraný výskum neustal ani
v prítomnom desaťročí, o čom svedčia hneď dve rozsiahle kolektívne monografie:
*Literárne krajiny Bratislavy: Obraz mesta po roku 1918*⁶ z roku 2023 od autorského ko-
lektívu pod vedením Radoslava Passiu a Vladimíra Barboríka a najnovšie aj pred-
kladaná česká publikácia *Město a literatura*. Relatívna dĺžka takto zhruba načrtnutej
časovej osi nás oprávňuje domnievať sa, že pozornosť venovaná problematike mesta

1 Karel Střelec vo svojom texte „Strategie literární reflexe města během pandemie covid-19“ upozorňuje na fakt, že aktuálne sme „konfrontováni s řadu let trvajícím ‚boomem‘ literár-
něvědného zájmu o kategorii prostoru v literatuře, který nastává v souvislosti s tzv. pro-
storovým obratem“ (s. 295).

2 Hodrová, Daniela. *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*. Praha: Akropolis, 2006.

3 Jedličková, Alice. *Zkušenost prostoru: Vyprávění a vizuální paralely*. Praha: Academia, 2010.

4 Derdowska, Joanna. *Kmitavá mozaika: Městský prostor a literární dílo*. Příbram: Pistorius &
Olšanská, 2011.

5 Šrank, Jaroslav (ed.). *Podoby mesta v slovenskej poézii 20. storočia*. Bratislava: Univerzita Ko-
menského, 2018.

6 Passia, Radoslav — Barborík, Vladimír. *Literárne krajiny Bratislavy: Obraz mesta po roku
1918*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2023.

(a priestoru ako takého) nie je v kontexte moderných humanitných vied iba dočasným trendom, ale dlhodobou produktívnym výskumným impulzom. Do značnej miery totiž platí, že dejiny viacerých navzájom sa prekrývajúcich teoretických disciplín sú zároveň dejinami konceptualizácie priestoru: Benjaminovo teoretizovanie o vzťahu mesta a modernity spadá prevažne do tridsiatych rokov minulého storočia, Guy Debord publikoval svoju „Teóriu dérive“⁷ v roku 1956, o rok neskôr vyšla Bachelardova *Poetika priestoru*⁸, Michel Foucault načrtnol koncept heterotopie v druhej polovici šesťdesiatych rokov a Edward Soja prišiel s myšlienkou „priestorového obratu“ v publikácii *Postmodern Geographies*⁹ z roku 1989, po ktorej nasledovala geokritika iniciovaná Bertrandom Westphalom na prelome milénií.

Monografia je rozčlenená do štyroch rozsahovo nerovnakých tematických sekcií: V časti „Město v kontextu ‚Nova et vetera‘“ sú zhromaždené kapitoly, ktorých analytický záber má širšiu diachronickú perspektívu, autori piatich kapitol tejto sekcie zohľadňujú texty a súvislosti spadajúce až do obdobia raného novoveku. Kapitoly sekcie „Město v českém a středoevropském prostoru“ spracúvajú témy prepojené aspektom spoločnej stredoeurópskej kultúrnej pamäti, s primárnym akcentom na rakúske, české a maďarské kultúrne javy. V tretej, najrozsiahlejšej sekcii s názvom „Moderní město“ je dôraz kladený na mestá stvárnené zahraničnými tvorcami. Posledná časť monografie („Pragensia“) obsahuje dva texty venované špecifikám pražského mestského priestoru.

Už rámcový opis štruktúry publikácie poukazuje na fakt, že jedným z rozhodujúcich atribútov publikácie je jej široký tematický dosah. Táto extenzívnosť sa najbezprostrednejšie prejavuje v rovine prameňov, ktoré sú v jednotlivých kapitolách podrobované analyticko-interpretáčnemu rozpracovaniu. Viaceré z textov dokonca prelamiujú zameranie vymedzené názvom monografie, orientujúc pozornosť na neliterárne javy: týka sa to napríklad kapitoly Michala Bauera „Město a časopis Květen“, v ktorej sa autor venuje českej recepcii talianskych neorealistickej filmov. Tento interdisciplinárny príznak je obzvlášť dôležitý, keďže kontextualizuje literárne reprezentácie mesta vo vzťahu k širšiemu kultúrnemu poľu. Berie sa tu do úvahy kľúčový fakt, že literárna reprezentácia ako taká má intertextuálny, ako aj intermediálny rozmer, čo sa nepochybne týka aj reprezentácie mesta. Navzdory tomu možno za ideové ťažisko publikácie považovať tézu o privilegovanom vzťahu medzi mestom a literatúrou, ako ju formulujú editori v úvodnej kapitole: „Přes všechna nebezpečí, přes všechna úskalí tvoří město a literatura živý organismus. Literární čtení, pokud se zrovna nekonají ve vlaku, jsou spjata s městským prostorem. Rovněž knihovna, v západní Evropě vyjma pro nás nedostižných univerzitních biblioték odumírající svět, je v Čechách a na Moravě nadále přítomná výhradně ve městě, a to, sláva bohu, i ve městě malém, kde v závislosti na zájmu knihovníků a osvícenosti městských radních představuje ten nejlepší prostor pro setkávání se čtenářů s literaturou a literatury s čtenáři. [...] Literatura patří nejen k městu, ale i do města. Město živí literaturu

7 Debord, Guy. „Théorie de la dérive“, *Les Lèvres nues*, no 9, décembre 1956.

8 Bachelard, Gaston. *La poétique de l'espace*. Paris: Les Presses universitaires de France, 1957. Česky vyšlo jako *Poetika prostoru*. Přel. Josef Hrdlička. Praha: Malvern, 2009.

9 Soja, Edward W. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London — New York: Verso, 1989.

svými zájmy, svým koloritem, svým zrychleným dechem, svou intimitou i svým násilím. [...] Město dává literatuře svůj řád i svoji barevnost. Literatura mu to po staletí vrací jako vděčná dcera i rebelující puberťačka“ (s. 14–15).

Mestský priestor figuruje v jednotlivých kapitolách monografie v rozmanitých podobách a funkciách, autori pristupujú k otázke „Čím je mesto v literárnom texte?“ z radikálne odlišných pozícií. V záujme ilustrovania tejto rozmanitosti uvediem výberový prehľad kapitol publikácie: v prvej kapitole „Jonsonův komerční Londýn“ rozkrýva Eva Bilská sociálne, ekonomické a rodové roviny reprezentácie mesta vo vybraných divadelných hrách renesančného britského dramatika Bena Jonsona, Tomáš Havelka vo svojom texte o Komenského prácach interpretuje autorom stvárnený mestský priestor ako alegorický prostriedok komunikácie teologických obsahov, Eva Voldřichová Beránková zas na príklade Montrealu demonštruje fenomén sociálneho odcudzenia komunití obývajúcich jedno miesto. Autorkou prvej kapitoly druhej časti monografie je Lucie Merhautová, ktorá konfrontuje viaceré autorské konkretizácie viedenského prostredia z prelomu 19. a 20. storočia (Arthur Schnitzler, Jan Josef Langer, Innocenc Hošťálek) v súvislosti s dynamikou spoločenských rolí a identít v príslušnom historickom období, a to so zvláštnym dôrazom na česko-rakúske vzťahy. Marta Pató analyzuje modernistické reprezentácie malomesta u maďarských autorov v kontexte stredoeurópskeho kultúrneho priestoru, v podnetnom texte Lukáša Neumanna je mesto v prozaickej tvorbe Jana Balabána nahliadané ako subjekt sprostredkujúci empatickú reakciu na strane čitateľa¹⁰ a Jan Lukavec v kapitole „Kulturní obrazy vzniku a zániku panelových sídlišť“ poukazuje na to, ako môžu vyobrazenia sídliskových scenérií plniť funkciu indikátorov civilizačných premien a pohybov. Tretiu sekciu otvára text Martina Humpála, ktorý porovnávaním reprezentácie mesta v Strindbergovej *Červenej izbe* a v Hamsunovom *Hlade* ukazuje literárnu situáciu prechodu od realizmu k modernizmu v severskom kultúrnom prostredí. Mesto je katylazátorom príklonu k modernizmu aj v texte Dory Polákovéj, ktorá sa venuje podobám Paríža u latinskoamerických autorov konca 19. storočia. Karolína Válová sa vo svojej kapitole zaoberá románom Antónia Loba Antunesa *Návrat karavel*, ktorý interpretuje cez poetologické parametre postmoderny (Lisabon má podľa Válovej v románe charakteristiky palimpsestu), a Karel Střelec vo svojom texte zameranom na nedávnu literárnu tvorbu písanú po česky a po francúzsky analyzuje spôsoby, akými situácia globálnej pandémie ovplyvnila literárne podoby mesta. Špecifickým uhlom pohľadu sa vyznačuje záverečný text monografie, v ktorom Sylva Fischerová prezentuje zasvätený pohľad na inštitút mestského básnika.

V publikácii sa zriedkavo stretávame s istou disproporciou medzi abstraktnými teoretickými konceptmi a textami, na ktoré sú tieto koncepty aplikované. Tento jav je spravidla daný snahou autorov zabezpečiť výskumu dôslednú konceptuálnu bázu a priniesť do domáceho kontextu aktuálne teoretické podnety zo zahraničia. Ide pritom, všeobecne vzaté, o legitímny prístup, ktorý vo výsledku neraz obohacuje diskurzívny priestor o nové teoretické nástroje. V niektorých prípadoch je však toto

10 „Táto situační empatie je v Balabánově díle mimo jiné spjata s kategorií prostoru; váže se na určité místo. Městská scenerie (v opozici k venkovu, k horám) je tu přitom spíše tím explicitním, původním katalyzátorem, zprostředkovávajícím realistické detaily, rezonanční deskou toho, jak protagonisté vnímají a hodnotí okolní svět, jak se v něm sami cítí“ (s. 165).

úsilie príliš apriórne a neorganické, v dôsledku čoho teoretické koncepty vybraný interpretačný problém dostatočne nevysvetľujú. Ak napriek tomu vezmeme do úvahy rozsah publikácie a početnosť autorského kolektívu, treba konštatovať, že pre knihu *Město a literatura* je príznačná neobvyklá konzistentnosť s ohľadom na kvalitatívnu úroveň textov v nej obsiahnutých. Z autorov, ktorí vo svojich textoch produktívne uplatňujú originálne, málo exploatované teoretické východiská, možno spomenúť Petra Chalupského, ktorý v kapitole „Vyobrazení městského prostoru v románech *Arcadia* a *The Melody* Jima Crace“ využíva pojem „miest medzi“ (*entre-deux*) Erica Prieta: „Jedná se o pomezí místa nacházející se mezi oficiálně uznanými krajinami či místy a tím, co se nachází za jejich hranicemi. [...] Takováto liminální místa bývají často přehlížena, nedoceněna a špatně pochopena, avšak Prieto v nich objevuje skrytý produktivní potenciál, který je možné nejzřetelněji odhalit v beletrii, která tato místa přirozeně vyhledává pro jejich jinakost“ (s. 273).¹¹ Tento druh miest Chalupskému slúži na demonštráciu politických dimenzií priestoru v románoch britského autora Jima Crace. Martin Dvořák zas vo svojom texte o tvorbe frontmana skupiny Psí vojáci Filipa Topola interpretuje parametre autorovej existenciálnej poetiky za použitia konceptu „urbánnej entropie“, ktorý opisuje postupný nárast chaosu v uzavretom systéme mestského priestoru (s. 311).

Mesto má v podstate už od dôb staroveku viacero tvárí: na jednom konci pomyselného spektra ide o *locus terribilis*, nehostinné miesto, ktoré v protiklade k bukolickej jednote a harmónii vidieckeho *locus amoenus* ohrozuje jednotlivca a jeho integritu, produkuje chaos, rozpad a zneistenie. Na druhej strane však môže byť mesto aj priestorom slobody karnevalu, prostredím, ktoré sprostredkúva pulzovanie kultúry a dynamizuje jej pohyb. Táto neredukovateľná mnohotvárnosť mesta ako textového fenoménu sa odráža v rozmanitosti pramenných zdrojov, teoretických východísk a metodologických prístupov zachytených v predkladanej monografii.

11 Priestorovú liminalitu rozvíja aj príbuzný pojem „ne-miesta“ (*non-place/non-lieu*) francúzskeho antropológa Marca Augého.